

de tehnici” și că discuțiile pe marginea acestei teme sînt benefice.

În finalul compartimentului se constată că traducerea nu se face nici cu „sufletul” și nici cu „inima”, ci, cum spunea George Steiner, cu exactitate, că tălmăcirea este și trebuie să rămîna un spațiu al tranzațiilor între culturi și, în acest sens, ea este o **artă exactă**.

Cum e și firesc, într-o carte voluminoasă sînt posibile și unele lacune, e vorba despre cîteva expresii care ni s-au părut nu prea reușite. De exemplu, la p. 70 citim: „procedeele descrise încă din (?) anii ’50”; ar fi mai bine, credem, **în anii**; la p. 83 stă scris: „incomodele hainele „germane” (corect: haine); la p. 84 figurează fraze neclare: „a caracterului arbitrar, pentru ca

uman, al semnelor”; p. 147: „publicului – țintă” (credem că *publicului receptor* ar fi mai reușit); p. 179: „capitalul simbolic” (*potențialul*, am fi înclinați să zicem noi). Bineînțeles, puținele carențe observate pe parcursul lecturii nu pot diminua calitățile importante ale acestei cărți.

Pe lângă faptul că dispune de o certă valoare științifică, cartea este scrisă într-un limbaj de înaltă exactitate. Importanța ei o sporesc, de asemenea, stilul îngrijit și vasta bibliografie (vreo opt pagini de carte) în majoritate surse străine.

Dumitru Apetri
Institutul de Filologie al A.Ș.M.

GHEORGHE MOLDOVANU, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (pe baza materialelor din Republica Moldova și din alte state)*. – Chișinău, 2007, 372 p.

Despre politica și planificarea lingvistică s-a scris și s-a discutat mult, cu precădere în glotopolitica și sociolingvistica occidentală, inclusiv în cea americană. Au fost editate un impunător număr de studii în acest domeniu, majoritatea autorilor tratând cele mai acute și delicate probleme ce țin, în primul rînd, de planificarea lingvistică și glotopolitica preconizată atît în țările civilizate, cu o democrație avansată, cît și în cele care s-au eliberat recent de tutela colonial-imperială.

În spațiul postsovietic, inclusiv în cel pruto-nistean, despre politica și planificarea lingvistică s-a scris și s-a discutat doar în mod sporadic, cu toate că anume aici, noile state, inclusiv Republica Moldova, s-au confruntat și continuă să se confrunte cu anevoioase

și sensibile probleme în domeniul dat. În această ordine de idei, era necesară o lucrare de sinteză despre problematica politicii și planificării lingvistice cu aplicare la arealul pruto-nistean. Studiul monografic semnat de doctorul în filologie Gheorghe Moldovanu, este în acest sens, unul binevenit și oportun, dat fiind că vine să completeze un gol simțit de mai multă vreme în sociolingvistica și glotopolitica basarabeană.

Ținem să subliniem din capul locului că vorba e de un studiu științific, care impresionează prin diversitatea și vastitatea materialului teoretic și faptic extras din peste 500 de izvoare scrise în limbile engleză, franceză, rusă, română, germană, spaniolă, italiană, catalană și suedeză, și supus unei cercetări pertinente.

Ca structură, lucrarea este divizată în două părți, fiecare avînd mai multe capitole în care sînt abordate diferite subiecte.

În prima parte se iau în discuție și se face o disociere a mai multor termeni și concepte. Astfel, în primul capitol, în paralel cu definirea termenilor de *limbă globală*, *limbă internațională*, *limbă națională*, *limbă oficială*, *limbă regională*, *limbă vernaculară*, *limbă vehiculară* ș. a. se insistă și asupra avantajului *conceptului unitar* de politică și planificare lingvistică. După părerea autorului, politica și planificarea lingvistică pot fi elaborate și implementate atît la nivel de micro-, mezo-, cît și de macrosociolingvistică. Principalii actori ai domeniului în chestiune pot fi instanțele guvernamentale, instituțiile educaționale, organizațiile cvaziguvernamentale, organizațiile neguvernamentale, grupurile de persoane și persoane individuale, rolul determinant în implementarea politicii și planificării lingvistice, la nivel național, revenindu-le instituțiilor de stat. În studiu se subliniază, de asemenea, rolul consultațiilor specializate a istoricilor limbii, a teoreticienilor și sociolingviștilor, acestea fiind „extrem de prețioase în diferite faze ale conceperii și implementării politicii și planificării lingvistice, contribuția lor fiind inestimabilă” (p. 60).

În capitolul al doilea se iau în discuție și se fundamentează din punct de vedere teoretic mai multe noțiuni și concepte, care, în opinia autorului, necesită a fi disociate și dezambiguizate. Printre acestea, un loc central îl ocupă conceptul de *bilingvism* și cel de *diglosie*. Astfel, autorul consideră importantă disocierea noțiunii de *bilingvism* de noțiunea de *diglosie*, dat fiind faptul că realitățile lingvistice pe care le desemnează sînt totalmente diferite: „Bilingvismul este un tip de comportament al individului, care din necesități efective de comunicare, utilizează două idiomuri diferite în cadrul comunității lingvistice” (p. 98).

Bilingvismul social are, de regulă, un caracter parțial asimetric și nu este valabil pentru societatea modernă. Din acest punct de vedere, edificarea unor națiuni bilingve este pur și simplu o utopie.

Diglosia, spre deosebire de *bilingvism*, este „un fenomen social *par excellence*, bazat pe *inegalitatea de statut social* al idiomurilor aflate în contact. Semnificînd o dublă înjustiție – dominația unei limbi asupra alteia și suprimarea identității naționale a unui popor – diglosia nu poate fi neutră din punct de vedere sociopolitic, fiind incompatibilă cu democrația” (*ibidem*). Privită din acest unghi, diglosia reprezintă o situație socială care generează, inevitabil, conflicte lingvistice.

În capitolul al treilea al lucrării se încearcă fundamentarea teoretică și metodologică a politicii și planificării lingvistice. Analiza definițiilor întîlnite în literatura de specialitate i-a permis autorului să delimiteze trei dimensiuni esențiale ale politicii și planificării lingvistice: *dimensiunea lingvistică*, *dimensiunea socială* și *dimensiunea politică*. Aceste trei dimensiuni constituie un tot unitar și „sunt interdependente, fiecare dintre ele fiind axată pe schimbare și dezvoltare, deși din punct de vedere definițional și al obiectivelor urmărite, accentul poate fi pus pe fiecare dimensiune în parte” (p. 101).

Un loc special în acest capitol îl ocupă tipologia opțiunilor la alegerea limbii (limbilor) pentru formularea politicilor lingvistice de către diferite națiuni. În opinia autorului, națiunile oligomodale (din care face parte și Republica Moldova) se situează între națiunile unimodale și cele multimodale. „În statele oligomodale, în care proporțiile vorbitorilor de limbi minoritare sunt relativ neînsemnate, bi- și/sau multilingvismul la nivel național nu reprezintă un obiect al politicii și al planificării lingvistice, bilingvismul fiind acceptat doar la nivel *regional*” (p. 116-117).

În lumina celor expuse *supra*, limba română vorbită în Republica Moldova întrunește toate condițiile necesare pentru a fi declarată drept limbă de comunicare interetnică și, implicit, limbă oficială a statului, iar „acțiunile concrete de planificare lingvistică, în perioada de tranziție, urmează a fi orientate spre evoluția treptată a situației de diglosie moștenită în unilingvism național cu elemente de bilingvism situațional” (*ibidem*).

Tot în acest capitol sînt luate în discuție și unele modele de politică și planificare lingvistică. Astfel, sînt analizate trei tipuri de modele care se înscriu în cadrul politicii și planificării lingvistice, modele care, consideră autorul, se află în raport de complementaritate. Analizînd în mod constructiv și sintetizînd modelele elaborate de E. Haugen (1983), R. Cooper (1989) și H. Haarman (1990), autorul înclină spre promovarea și implementarea unui *model integrat* de politică și planificare lingvistică. Anume acest model este prezentat în lucrare, și constituie, după părerea autorului, unul dintre principalele atuuri ale investigației, dat fiind că înglobează „nu numai planificarea corpusului și planificarea statutului limbii (modelul clasic), dar, de asemenea, planificarea achiziției și planificarea prestigiului limbii; modelul integrat contribuie la contracararea și redefinirea mai precisă a cadrului conceptual și metodologic al politicii și planificării lingvistice, ținînd cont de cele mai recente realizări ale sociolingvisticii” (p. 132).

Autorul are dreptate cînd afirmă, cu titlu de concluzie, că opțiunea firească a națiunilor oligomodale printre care și a populației Republicii Moldova derivă din criteriul majorității numerice a locuitorilor și din criteriul evoluției naturale a limbilor vorbite în spațiul respectiv. Pe baza acestui criteriu, limba română în Republica Moldova trebuie să îndeplinească nu numai funcția de limbă oficială, ci și cea de limbă de comunicare interetnică; în virtutea criteriului

neutralității politice, limba rusă nu poate fi acceptată ca limbă de comunicare interetnică, aceasta „purtînd ștampila de limbă de oprire” (p. 133).

Un capitol aparte (al patrulea) este dedicat analizei obiectivelor, metodelor și eficienței politicii și planificării lingvistice. Analizînd rezultatele cercetărilor efectuate de mai mulți savanți în delicatul domeniu al politicilor de planificare lingvistică, promovate în ultimele două decenii, autorul monografiei încearcă să contureze o tipologie a obiectivelor care ar putea fi asumate în această sferă sensibilă a glotopoliticii în general, și a aplicabilității acesteia în spațiul postsovietic basarabean, în special. Și de data aceasta, autorul estimează drept eronată și ineficientă glotopolitica statului moldovean orientată spre promovarea așa-zisului „bilingvism armonios”: „Din această perspectivă, orientarea politicii și planificării lingvistice a Republicii Moldova spre bilingvism nu este justificată și nici eficientă, fapt care dovedește, o dată în plus, că opțiunea dată este bazată mai degrabă pe populism eșuat decît pe analiza realistă a situației lingvistice din țară și pe calcule concrete” (p. 171).

Partea a doua a lucrării este dedicată în exclusivitate analizei politicii și planificării lingvistice în spațiul est-romanesc dintre Prut și Nistru în diferite perioade de timp. Astfel, într-un capitol V al acestei părți este analizată politica și planificarea lingvistică în Basarabia țaristă și în Moldova Sovietică. Aici se subliniază, îndeosebi, glotopolitica imperială, țaristă și cea a U.R.S.S., care a fost orientată spre pervertirea identității etnice, culturale și lingvistice a populației autohtone din Basarabia. Dacă glotopolitica țaristă purta un caracter deschis de rusificare forțată a populației băștinașe, politica și planificarea lingvistică promovată de Imperiul Sovietic avea un caracter deghizat, perfid, urmărind același obiectiv. Astfel, apologeții guvernării sovietice elogiau pe toate căile așa-zisul

„bilingvism armonios”, care era orientat, de fapt, spre o asimilare lingvistică inevitabilă. Afirmările și constatările autorului sînt bine argumentate și însoțite de datele statistice ale celor patru recensăminte (1959, 1970, 1979, 1989), efectuate în fosta Uniune Sovietică. Dacă în anul 1959 24382 (1,3 %) de moldoveni considerau limba rusă ca limbă maternă, în 1989 numărul acestora s-a ridicat la 120368 (4,3 %), adică a crescut de patru ori!

În capitolul următor este analizată legislația, politica și planificarea lingvistică în Republica Moldova. Se subliniază, pe bună dreptate și în cunoștință de cauză, caracterul duplicitar, declarativ, permisiv și contradictoriu al legislației lingvistice a Republicii Moldova, legislație care a condus la un impas total în glotopolitica promovată de guvernările care s-au perindat la putere în anii de independență. În această ordine de idei, autorul constată, nu fără temeii, următoarele: „Spre deosebire de majoritatea țărilor din Europa de Est, Republica Moldova promovează o politică lingvistică care continuă să rămână, mai degrabă, un instrument aservit limbii coloniale decît culturii și ființei naționale” (p. 207). În acest sens, în condițiile în care reprezentanții etniei ruse constituie doar 5,9 % din populație, promovarea bilingvismului moldo-rus este de-a dreptul inutilă, deoarece o atare politică ar „contribui în mod artificial, la menținerea unei situații confuze în societate” (*ibidem*). Criticînd caracterul duplicitar al legislației lingvistice, autorul atenționează că aceasta contribuie la degradarea statutului limbii oficiale și la consolidarea statutului de limbă de comunicare interetnică al limbii ruse.

Pe de altă parte, fragilitatea și insecuritatea limbii române în Republica Moldova sînt agravate și de tolerarea de către autoritățile de la Chișinău a regimului prosovietic de tip stalinist din Transnistria,

unde, promovat *de jure*, trilingvismul reprezintă un exemplu clasic de epurare lingvistică și etnoculturală, o modalitate de deznaționalizare și rusificare reală a populației băștinașe.

Obiectivul major al ultimului capitol al lucrării îl constituie investigarea modificărilor care au avut loc în peisajul lingvistic al Republicii Moldova după anul 1989. Investigarea a fost efectuată pe baza unei anchete- chestionar (în două limbi: română și rusă) care prevedea identificarea mai multor parametri sociolingvistici pe un eșantion de 1046 respondenți, reprezentanți ai populației autohtone, vorbitoare de română și ai etniilor vorbitoare de rusă, ucraineană, găgăuză și bulgară. Structura eșantionului a fost întocmită în funcție de principalele variabile sociolingvistice și anume: limba vorbită, mediul de reședință, vîrsta, zona geografică, nivelul de instruire, sex, ocupație. În afara de aceasta, ancheta a avut drept scop și evidențierea unor parametri atitudinali și identitari.

Investigarea impresionează prin minuțiozitatea și subtilitatea analizei rezultatelor anchetei. Astfel, autorul constată că politica lingvistică a Republicii Moldova, concepută în anul 1989, a devenit obsoletă în fața realităților lingvistice actuale. Aceasta a provocat o scindare profundă în sînul elitei politice și o fisură adîncă în sînul populației băștinașe, care s-a divizat în două categorii și care reflectă două discursuri identitare: discursul identitar românesc și discursul identitar moldovenesc.

„Liberalismul” politicii lingvistice în vigoare, care pune accentul pe mixajul polietnic, a condus, în opinia autorului, la enclavizarea etniilor conlocuitoare, făcînd cu neputință delimitarea unui segment al identității civice (naționale): doar 8 % din populația republicii care aparțin etniilor minoritare se consideră parte componentă a „poporului moldovenesc”.

La nivelul identității etnice a populației băștinașe se observă o tendință de creștere vertiginoasă de la 2,2 %, în 2004, la 43,3 %, în 2007, a proporției celor care își conștientizează identitatea românească. Rezultatele anchetei vor să probeze, de asemenea, că alegerea denumirii limbii oficiale în Republica Moldova nu este o opțiune neutră, ci una politică, sau identitară care își găsește manifestare concretă în comportamentul politic al populației. În pofida legislației lingvistice și a atitudinii antiștiințifice a factorilor de decizie, se observă o creștere de la 16,5 % în 2004, la 49,5 % în 2007 a proporției populației băștinașe care optează pentru denumirea firească a limbii române. De asemenea s-a modificat esențial, în comparație cu anul 1989, și atitudinea generală a populației față de principalele limbi aflate în contact: 93,2 % din participanții la anchetă sînt conștienți de rolul unificator al limbii oficiale ca simbol al națiunii, 91,2 % dintre aceștia acceptînd principiul obligativității tuturor cetățenilor statului de a cunoaște limba oficială.

În altă ordine de idei, ancheta a demonstrat o creștere substanțială a proporției respondenților care s-au pronunțat pentru libera alegere, ne-impusă instituțional, a studierii limbii ruse, la fel ca a oricărei alte limbi de circulație internațională, aceasta crescînd de la 58 % în 2004 la circa 80 % în 2007. E de menționat că această opinie o împărtășesc nu doar respondenții de etnie moldo-română (90 %), ci și respondenții de alte etnii, o înaltă pondere fiind înregistrată și printre ruși (50 %). A se remarca, de asemenea, că 65,4 % de cetățeni ai republicii sînt conștienți de importanța cunoașterii limbii ruse ca instrument de cunoaștere a culturii poporului rus.

Se cere subliniat îndeosebi faptul că ancheta a demonstrat că majoritatea covârșitoare a respondenților (89 %) sunt de părere că limba oficială trebuie

să îndeplinească și funcția de limbă de comunicare între etnii. Drept consecință, în ultimii ani se observă o tendință spre majorarea segmentului de populație, de la 46 % în 2002 la 73 % în 2007, care optează pentru decretarea unei singure limbi de stat. Pe de altă parte, în pofida faptului că după aria de extindere și frecvența medie de utilizare, limba oficială se situează pe prima poziție în majoritatea domeniilor vieții publice, se observă și „o tendință în folosirea unei alte limbi decît limba de stat în mediul profesional și în sfera serviciilor publice din republică, cu precădere, a limbii ruse” (p. 289). Sub pretextul elaborării „normelor legal-instituționale și a oportunităților reale de utilizare a limbilor minoritare în cele mai diverse domenii, cadrul legislativ imprecis al Republicii Moldova, inclusiv în delimitarea clară a domeniilor de utilizare a limbii oficiale și a limbii ruse, erijată la rangul de limbă de comunicare interetnică, contribuie, de fapt, la îngroșarea rîndurilor vorbitorilor de limbă rusă pe seama celorlalte etnii” (p. 290).

În altă ordine de idei, analizînd comportamentul disociativ al interlocutorilor într-un context multilingv, autorul constată că „românofonii adoptă de două ori și ceva mai des un comportament de convergență lingvistică decît rusofonii, dovada faptului că populația băștinașă tinde spre o comunicare funcțională și eficientă, lipsită din ce în ce mai mult de conținutul simbolic, în timp ce comportamentul lingvistic, în mare măsură disociativ, al vorbitorilor de limbă rusă, ilustrează dorința acestora de a impune grupului majoritar identitatea lor, diferită de cea a populației băștinașe – fapt care își găsește reflectare în calitatea relațiilor interetnice din republică” (*ibidem*).

În fine, merită menționate următoarele concluzii și recomandări finale: 1. are loc creșterea segmentului de populație care se identifică români și vorbitori de limbă română; 2. crește sensibil segmentul de

populație care se pronunță pentru decretarea unei singure limbi oficiale; 3. este foarte înalt gradul de unanimitate al opiniei populației față de chestiunile cruciale pentru politica și planificarea lingvistică din republică – fapt care ar putea servi drept temelie pentru oficializarea unilingvismului național, cu elemente de bilingvism situațional; 4. în virtutea adevărului științific privitor la identitatea lingvistică moldo-română să se opereze amendamente în articolul respectiv al Legii fundamentale și în alte legi organice, stipulându-se fără echivoc că limba oficială a Republicii Moldova este *limba română*; 5. introducerea unui articol în Constituție care să prevadă *obligativitatea*, pentru toți cetățenii statului, de a cunoaște *limba română* și de a o utiliza în toate domeniile principale

ale vieții publice; 6. politica și planificarea lingvistică a Republicii Moldova ar trebui să se axeze, întâi și întâi, pe *promovarea efectivă a limbii oficiale*, cu scopul de a o moderniza, faptul însemnând crearea condițiilor de dezvoltare și securizare atât a corpusului acesteia, cât și a statului.

Subliniem încă o dată că lucrarea reprezintă un studiu sociolingvistic important, nu numai pentru sociolingviști, ci și pentru reprezentanții organelor de decizie din Republica Moldova, dat fiind că este un suport sociolingvistic valoros.

Ion Dumbrăveanu
Universitatea de Stat din Moldova

SILVIU BEREJAN. *Itinerar sociolingvistic. Selecție și prefață de Alexandru Bantoș. – Chișinău, 2007, 240 p.*

Regretatul academician Silviu Berejan, cunoscut și apreciat lingvist, și-a consacrat activitatea studierii și promovării limbii române. A investigat fenomenul lingvistic din perspective diverse. Aria intereselor științifice o constituie gramatica, lexicologia, lexicografia, stilistica, istoria limbii, semantica, sociolingvistica, lingvistica generală și comparată. A elaborat teoria echivalenței semantice a cuvintelor. A manifestat interes constant pentru normarea și funcționarea limbii române literare „într-o regiune ruptă din întreg”. A fost un bun organizator și coordonator al muncii filologice. Împreună cu colegii săi – lingviști, critici și istorici literari – peste patru decenii de activitate, în condițiile ideologice ostile spiritului național, nu a avut dreptul să

vorbească deschis despre limba română și identitatea românilor basarabeni.

Volumul de față, *Itinerar sociolingvistic* (Chișinău, 2007), inițial urma să cuprindă cinci capitole. Textele au fost revăzute de către autor și restituite redacției cu nota: „Revizuit pe 29.X.2007”. „Cine să bănuiască, ne mărturisește editorul Al. Bantoș, că peste o lună și ceva lucrarea de față, pe care autorul ei a așteptat-o atât, va mai cuprinde capitolul *In memoriam*?! Nepotrivit, absolut nepotrivit timp pentru despărțire...” (p. 8).

Studiile incluse în cap. I, *În căutarea adevărului* (p. 19-114), scrise cu diverse prilejuri (conferințe, colocvii internaționale și naționale), fixează aria preocupărilor lui Silviu Berejan din ultimii 17 ani, care